

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

چکیده

فصل اول : کلیات و مفاهیم

۲	مقدمه.....
۴	بخش اول: کلیات.....
۴	۱-۱-۱- بیان مسئله، اهداف طرح.....
۵	۱-۱-۲- ضرورت بحث و اهمیت تحقیق.....
۶	۱-۱-۳- پیشینه تحقیق.....
۷	۱-۱-۴- روش تحقیق.....
۸	۱-۱-۵- سئوالات تحقیق.....
۸	۱-۱-۶- فرضیه های تحقیق.....
۱۰	۱-۱-۷- درخت واره تحقیق.....
۱۱	بخش دوم: مفاهیم و واژگان.....
۱۱	۱-۲-۱- محدودیت.....
۱۱	۱-۲-۱-۱- در لغت.....
۱۱	۱-۲-۱-۲- در اصطلاح.....
۱۲	۱-۲-۲- آزادی.....
۱۲	۱-۲-۲-۱- در لغت.....
۱۲	۱-۲-۲-۲- در اصطلاح.....
۱۴	۱-۲-۲-۳- اقسام آزادی.....
۱۴	۱-۲-۲-۳-۱- آزادیهای فردی.....
۱۴	۱-۲-۲-۳-۲- آزادیهای عمومی.....
۱۴	۱-۲-۲-۳-۳- آزادیهای سیاسی.....

- ۱۵.....۱-۲-۳- آزادی بیان.....
- ۱۵.....۱-۲-۳-۱- در لغت.....
- ۱۵.....۱-۲-۳-۲- در اصطلاح.....
- ۱۶.....۱-۲-۴- شهروند.....
- ۱۷.....۱-۲-۵- حق و حقوق.....
- ۱۷.....۱-۲-۵-۱- حق در لغت.....
- ۱۸.....۱-۲-۵-۲- حق در اصطلاح.....
- ۱۸.....۱-۲-۵-۳- مفاهیم مشابه حق.....
- ۱۸.....۱-۲-۵-۳-۱- حق و ملک.....
- ۱۸.....۱-۲-۵-۳-۲- حق و تکلیف.....
- ۱۸.....۱-۲-۵-۳-۳- حق و حکم.....
- ۱۹.....۱-۲-۵-۴- حقوق در لغت.....
- ۱۹.....۱-۲-۵-۵- حقوق در اصطلاح.....
- ۱۹.....۱-۲-۶- حقوق شهروندی.....
- ۲۱.....بخش سوم: پیشینه حقوق شهروندی.....
- ۲۱.....۱-۳-۱- مغرب زمین.....
- ۲۲.....۱-۳-۲- ایران.....
- ۲۳.....۱-۳-۳- اسلام.....

فصل دوم: حقوق شهروندی

مقدمه.....	۲۶
بخش اول: کلیات حقوق شهروندی.....	۲۸
۱-۱-۲- ایده و مبنای حقوق شهروندی.....	۲۸
۲-۱-۲- ویژگیهای حقوق شهروندی.....	۲۸
۳-۱-۲- مفهوم شهروندی.....	۲۹
بخش دوم: حقوق شهروندی در منابع فقهی.....	۳۱
۱-۲-۲- کتاب.....	۳۱
۱-۱-۲-۲- تعالیم اخلاقی.....	۳۱
۱-۱-۱-۲-۲- کرامت و ارزش انسان.....	۳۱
۲-۱-۱-۲-۲- برقراری و توجه به عدالت.....	۳۱
۳-۱-۱-۲-۲- توجه به آزادی.....	۳۲
۴-۱-۱-۲-۲- مساوات.....	۳۲
۵-۱-۱-۲-۲- توجه به امنیت.....	۳۳
۶-۱-۱-۲-۲- حق دادخواهی.....	۳۳
۲-۱-۲-۲- فروع فقهی.....	۳۴
۱-۲-۱-۲-۲- عدالت و تساوی حقوق.....	۳۴
۲-۲-۱-۲-۲- حق وکالت.....	۳۴
۳-۲-۱-۲-۲- اجاره.....	۳۵
۲-۲-۲- سنت.....	۳۵
۱-۲-۲-۲- تعالیم اخلاقی.....	۳۵
۱-۱-۲-۲-۲- کرامت و ارزش انسان.....	۳۵
۲-۲-۲-۲- فروع فقهی.....	۳۶

- ۳۶.....۲-۲-۲-۱-حق وکالت
- ۳۶.....۲-۲-۲-۲-برابری و مساوات
- ۳۷.....۲-۲-۲-۳-برقراری عدالت (برابری با دولتمردان)
- ۳۸.....۲-۳-دلیل عقلی
- ۳۹.....بخش سوم: حقوق شهروندی در منابع حقوقی
- ۳۹.....۲-۳-۱-قانون اساسی
- ۳۹.....۲-۳-۱-۱-حقوق کلی و اساسی شهروندان
- ۴۰.....۲-۳-۱-۲-حقوق اجتماعی شهروندان
- ۴۱.....۲-۳-۱-۲-حقوق سیاسی شهروندان
- ۴۱.....۲-۳-۱-۲-حقوق اداری، اقتصادی، فرهنگی شهروندان
- ۴۲.....۲-۳-۱-۳-حقوق قضایی
- ۴۳.....۲-۳-۲-قوانین عادی
- ۴۳.....۲-۳-۱-۲-قانون برنامه چهارم توسعه
- ۴۴.....۲-۳-۲-قانون مجازات
- ۴۵.....۲-۳-۲-ماده واحده
- ۴۵.....۲-۳-۳-اسناد بین المللی
- ۴۵.....۲-۳-۳-۱-بیانیه قاهره
- ۴۶.....۲-۳-۳-۲-اعلامیه جهانی حقوق بشر
- ۴۷.....۲-۳-۳-۳-میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی

فصل سوم: حق آزادی بیان

مقدمه.....	۵۰
بخش اول: کلیات آزادی بیان.....	۵۲
۳-۱-۱-مقدمه ای بر آزادی بیان.....	۵۲
۳-۱-۲- ضرورت و اهمیت آزادی بیان.....	۵۳
۳-۲-۳-عَرصه های آزادی بیان.....	۵۴
۳-۱-۴-اثر آزادی بیان.....	۵۵
۳-۱-۴-۱- از دیدگاه سیاسی.....	۵۵
۳-۱-۴-۲-از دیدگاه علمی.....	۵۵
۳-۱-۵- اهمیت و جایگاه آزادی بیان.....	۵۶
۳-۱-۵-۱- آزادی بیان به مثابه یک حق طبیعی.....	۵۶
۳-۱-۵-۲- آزادی بیان به منزله یکی از حقوق اساسی.....	۵۶
۳-۱-۵-۳- آزادی بیان به منزله یکی از حقوق بشر.....	۵۷
۳-۱-۵-۴- آزادی بیان و حقوق ارتباط جمعی.....	۵۸
۳-۱-۵-۵- آزادی بیان و حقوق جزا.....	۵۸
۳-۱-۵-۶- آزادی بیان در نظام حقوق اسلامی.....	۵۹
بخش دوم: آزادی بیان در منابع فقهی.....	۶۰
۳-۲-۱- کتاب.....	۶۰
۳-۲-۱-۱- تعالیم اخلاقی.....	۶۱
۳-۲-۱-۱-۱- امر به معروف و نهی از منکر.....	۶۱
۳-۲-۱-۱-۲- مشورت.....	۶۱
۳-۲-۱-۱-۳- نصیحت و خیرخواهی.....	۶۲

- ۶۲.....۳-۲-۱-۱-۱-۴-نهی از کتمان
- ۶۲.....۳-۲-۱-۱-۱-۵-جدال احسن
- ۶۳.....۳-۲-۱-۱-۱-۶-برهان طلبی
- ۶۳.....۳-۲-۱-۱-۱-۷-گزینش بهترین
- ۶۴.....۳-۲-۱-۲-۲-فروعات فقهی
- ۶۴.....۳-۲-۱-۲-۱-۱-امر به معروف و نهی از منکر
- ۶۵.....۳-۲-۲-۲-سنت
- ۶۵.....۳-۲-۲-۱-۲-فروعات فقهی
- ۶۵.....۳-۲-۲-۱-۱-آزادی بیان عقیده
- ۶۶.....۳-۲-۱-۲-۲-۱-امر به معروف و نهی از منکر
- ۶۶.....۳-۲-۳-۲-دلیل عقلی
- ۶۹.....بخش سوم: آزادی بیان در منابع حقوقی
- ۶۹.....۳-۳-۱-۱-قانون اساسی
- ۶۹.....۳-۳-۱-۱-آزادی بیان به طور کلی
- ۷۰.....۳-۳-۱-۲-آزادی مطبوعات
- ۷۲.....۳-۳-۱-۳-آزادی ابراز جمعی عقاید
- ۷۳.....۳-۳-۱-۴-آزادی عدم انتخاب عقیده
- ۷۴.....۳-۳-۱-۵-آزادی عدم ابراز عقیده
- ۷۵.....۳-۳-۱-۶-آزادی در یافت اطلاعات
- ۷۶.....۳-۳-۱-۷-موضع قانون اساسی در قبال آزادی عقاید مذهبی
- ۷۷.....۳-۳-۲-قوانین عادی
- ۷۷.....۳-۳-۲-۱-قانون مطبوعات
- ۷۸.....۳-۳-۲-۲-قانون فعالیت‌های احزاب، جمعیتها، انجمنهای سیاسی و صنفی و اسلامی
- ۷۹.....۳-۳-۳-اسناد بین الملل

- ۳-۳-۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر..... ۷۹
- ۳-۳-۲- میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی..... ۸۰
- ۳-۳-۳- کنوانسیون اروپایی حقوق بشر..... ۸۰
- ۳-۳-۴- کنوانسیون حقوق کودک..... ۸۱
- ۳-۳-۵- کنوانسیون آمریکای حقوق بشر..... ۸۱
- ۳-۳-۶- کنوانسیون آفریقایی حقوق بشر و ملل..... ۸۱
- ۳-۳-۷- بیانیه ژوهانسبورگ..... ۸۲

فصل چهارم: محدودیت‌های آزادی بیان

مقدمه.....	۸۴
بخش اول: محدودیت‌های آزادی بیان از دیدگاه فقه اسلامی.....	۸۸
۴-۱-۱- ارتداد.....	۸۸
۴-۱-۲- جاسوسی.....	۹۱
۴-۱-۲-۱- افشای مسائل امنیتی و اطلاعاتی.....	۹۱
۴-۱-۲-۲- ممنوعیت توطئه.....	۹۱
۴-۱-۳- محاربه.....	۹۳
۴-۱-۳-۱- فتنه و ایجاد وحشت و اضطراب در مردم.....	۹۳
۴-۱-۳-۲- اخلال و تضعیف مبانی دین.....	۹۴
۴-۱-۴- قذف.....	۹۵
۴-۱-۴-۱- اهانت و توهین به مقدسات.....	۹۵
۴-۱-۴-۲- نسبت ناروا دادن به زن.....	۹۵
۴-۱-۵- ترویج فساد و فحشا.....	۹۶
۴-۱-۶- ممنوعیت حتک حیثیت.....	۹۷
۴-۱-۷- تحریف، افترای به خدا، بدعت و ابراز نظر در مسائل شرعی بر اساس هوی و هوس.....	۹۸
بخش دوم: محدودیت‌های آزادی بیان از دیدگاه حقوق موضوعه.....	۱۰۰
۴-۲-۱- قانون اساسی.....	۱۰۲
۴-۲-۱-۱- اصل ۲۴ قانون اساسی.....	۱۰۲
۴-۲-۱-۲- اصل ۱۷۵ قانون اساسی.....	۱۰۵
۴-۲-۲- قانون عادی.....	۱۰۵
۴-۲-۲-۱- قانون مطبوعات.....	۱۰۵

- ۱۰۶.....۴-۲-۱-۱-۱-ماده ۲ قانون مطبوعات.
- ۱۰۷.....۴-۲-۱-۲-ماده ۶ قانون مطبوعات.
- ۱۰۹.....۴-۲-۳-اسناد بین الملل.
- ۱۰۹.....۴-۲-۳-۱-اعلامیه جهانی حقوق بشر.
- ۱۱۰.....۴-۲-۳-۲-میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی.
- ۱۱۱.....۴-۲-۳-۳-کنوانسیون اروپایی حقوق بشر.
- ۱۱۱.....۴-۲-۳-۴-کنوانسیون حقوق کودک.
- ۱۱۲.....۴-۲-۳-۵-کنوانسیون آمریکای حقوق بشر.
- ۱۱۳.....۴-۲-۳-۶-کنوانسیون آفریقایی حقوق بشر و ملل.
- ۱۱۳.....۴-۲-۳-۷-بیانیه ژوهانسبورگ.
- ۱۱۵.....بخش سوم: جرائم ناشی از نقض محدودیتهای آزادی بیان.
- ۱۱۷.....۴-۳-۱-جرائم علیه اشخاص.
- ۱۱۷.....۴-۳-۱-۱-افشای اسرار حرفه ای.
- ۱۱۸.....۴-۳-۱-۲-قذف، افترا، نشر اکاذیب.
- ۱۱۸.....۴-۳-۱-۲-۱-قذف.
- ۱۱۹.....۴-۳-۱-۲-۲-افترا.
- ۱۱۹.....۴-۳-۱-۲-۳-نشر اکاذیب.
- ۱۲۰.....۴-۳-۱-۳-توهین و هجو.
- ۱۲۱.....۴-۳-۱-۴-سوگند و شهادت دروغ.
- ۱۲۲.....۴-۳-۱-۵-تهدید به قتل و اخاذی.
- ۱۲۲.....۴-۳-۲-جرائم علیه امنیت و منافع عمومی.
- ۱۲۳.....۴-۳-۲-۱-خیانت به کشور از طریق تسلیم اسرار و اسناد دولتی و نظامی.
- ۱۲۴.....۴-۳-۲-۲-جاسوسی.
- ۱۲۵.....۴-۳-۲-۳-اهانت به مقدسات یا برخی مقامات سیاسی.

۱۲۶.....۴-۳-۲-۴-تحریک به ارتکاب جرم علیه امنیت کشور.....

۱۲۷.....۴-۳-۲-۵-انتشار مطالب و صور منافی عفت.....

۱۲۸.....نتیجه گیری.....

۱۳۰.....کتابنامه.....

فصل اول

کلیات

مقدمه

انسان موجودی است مدنی بالطبع و ذاتا اجتماعی. از همین روی از بدو پیدایش، زندگی اجتماعی و همراه با سایر هم‌نوعان را برای خود برگزیده است. اصولاً نمی‌توان حیات بشری را در غیر از محیط اجتماعی تصور کرد. زندگی جمعی اگر چه باعث بقای نوع بشر تا روزگار ما شده اما به خاطر ویژگی‌های انسان موجب بروز چالش‌ها و تعارضاتی هم شده است. انسان موجودی مختار و ذی‌شعور است که در معادلات رفتاری خود عناصر گوناگونی را در نظر می‌گیرد. پیچیدگی رفتار آدمی فزون‌خواهی، آرمان‌گرایی، منفعت‌طلبی بی‌پایان او، موجب تعارض اراده او با هم‌نوعانش گردید و این آغاز اختلاف و درگیری و تنازع میان نوع بشر بود. اما همین بشر فزون‌طلب و خودخواه موجودی عاقل و عاقبت‌اندیش است. او می‌داند که نمی‌تواند برای دست‌یابی به آمال و آرزوهایش محیط اجتماعی را ترک کند پس به دنبال چاره می‌گردد. از این مرحله بشر تصمیم می‌گیرد به رفتار آحاد انسانی در محیط اجتماع سامان دهد و این یعنی آغاز فرایند پرفراز و نشیب قانون‌گرایی. قانون نماد ایجاد محدودیت برای امیال بشری است. انسان خردمند به تجربه فهمید که نمی‌تواند به ادامه بقا امید داشته باشد و در عین حال هر که هر چه اراده می‌کند انجام دهد.

فرایند انتظام بخشی به رفتار انسانی در طول تاریخ با افراط و تفریط همراه بوده است. از بی‌بندوباری اجتماعی آنارشویست‌ها تا استبداد مطلقه دیکتاتوری‌ها تاریخ حقوقی زندگی انسان را کتابی قطور با فصولی ناهمگون ساخته است. افراط‌گرایی نظام‌های استبدادی و تحدید روز افزون حقوق انسانی تا بدانجا پیش رفت که عقلای قوم را بر آن داشت تا به تحرکاتی جدی برای احیای حقوق بدیهی انسان‌ها دست بزنند. از این مرحله است که نهضت‌های حقوق بشری پا به عرصه می‌گذارند. آزادی‌خواهی شعار اصلی این جنبش‌ها بود. هویت انسانی بشر او را بالفطره آزادی‌طلب ساخته است و گفتیم که زمانی افراط در اعمال آزادی‌ها انسان را در اندیشه قانون‌گذاری راسخ ساخته بود.

کم‌کم جریان آزادی‌خواهی بر نظام‌های دیکتاتوری توقف یافت و مدل‌های مختلف مردم‌سالاری جایگزین استبداد فردی شد. اما این بار هم زیاده‌روی آحاد انسان‌ها در استفاده از حق آزادی‌شان صاحبان خرد را بر آن داشت که حدود اعمال این حق را مشخص کنند... هر شهروندی باید این اصل را بپذیرد که تا بدانجا آزاد است که متعرض آزادی دیگران نشود.

مکاتب مختلف حقوقی موضوع حقوق بشر و محدودیت‌های آن را از زاویه نگاه خود بررسی کرده‌اند. به خصوص به خاطر اهمیت آزادی بیان در نظام‌های سیاسی پارلمانتاریست و جایگاه اساسی آن در اعمال حق حاکمیت اراده انسان در تعیین حق سرنوشت خود این مساله از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. شاید به جرات بتوان ادعا کرد که آزادی بیان- حداقل در فضای تبلیغات سیاسی- مهمترین چالش حقوق بشری روزگار

ماست. نگاه نامتعادل توام با افراط و تفریط نظام های مختلف سیاسی و حقوقی نیز بر این چالش دامن می زند. به نظر می رسد این وظیفه بیش و پیش از سیاسیون بر عهده حقوقدانان است که به تبیین ابعاد مختلف مساله بپردازند.

بخش اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱-۱ بیان مسئله، اهداف طرح

هر شهروندی باید این اصل را بپذیرد که تا بدانجا آزاد است که متعرض آزادی دیگران نشود. این اصل مکاتب مختلف حقوقی را بر آن داشت تا موضوع حقوق بشر و محدودیتهای آن را از زاویه نگاه خود بررسی کرده و جایگاه اساسی آن را در اعمال حق حاکمیت آزادی انسان در تعیین حق سرنوشت خود به رسمیت بشناسانند. به جرأت می توان مدعی شد که آزادی بیان حداقل در فضای تبلیغات سیاسی مهم ترین چالش حقوق بشری در روزگار ما می باشد. هر چند که تولیدات علمی در زمینه حقوق بشر و آزادی بیان روز به روز در حال افزایش است، اما آنچه که مایه تأسف است این است که غالباً فضای علمی کشور ما در این مقوله میراث خوار مطالعات و تحقیقات بیگانه است. پژوهش هایی که در محیط سیاسی اجتماعی فرهنگی و حقوقی کاملاً متفاوت با جامعه اسلامی ایران و پیشینه تاریخی آن صورت پذیرفته و قطعاً نمی تواند پاسخگوی نیازهای آن باشد. بخصوص که با

پیروزی انقلاب اسلامی و سقوط استبداد ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی نظام مردمسالاری اسلامی با ویژگی های منحصر به فردش حاکمیت یافته است. نظامی مبتنی بر احکام اسلامی و فقه پویای شیعه به عنوان یکی از غنی ترین منابع حقوقی بشری. مسلماً دانش آموختگان فقه و حقوق در روزگار ما تکلیفی بیش از اقران خود در سده ی گذشته بر دوش دارند. بر حوزه و دانشگاه است که مسائل نوپدید را بررسی و بر اساس اصول مبتنی بر حقوق اسلامی برای جامعه کمال طلب و آرمانخواه ایرانی راهگشایی نمایند. از همین روی اینجانب بررسی محدودیت های آزادی بیان از دیدگاه فقه و حقوق را محور رساله پایان نامه خود قرار دادم تا شاید گامی هرچند کوچک در انجام وظیفه ای که بر دوش دارم برداشته باشم. سوالی که بی تردید ارائه پاسخی جامع و مانع به آن توانی فزون تر از این و همتی سترگتر را می طلبد. بی تردید این رساله فقط آغازی است بر راهی که با تعاطی افکار صاحبان خرد و دانش می تواند چشم انداز زیبایی از مراعات حق آزادی بیان شهروندان در عین رعایت مصالح عالیله جامعه انسانی و اسلامی را به تصویر کشد.

۱-۱-۲- ضرورت بحث و اهمیت تحقیق

هدف این پژوهش آن است که در خصوص حقوق شهروندی و آزادی بیان و محدودیت هایی که باید بر آن حاکم باشد به بحث و بررسی بنشیند. بدان جهت که در استفاده از حقوق و آزادیها با یکسری محدودیتها روبرو می شویم که این مطلب عاملی شد تا با انتخاب این موضوع بر آن شدیم آن را تحت عنوان بررسی فقهی و حقوقی آزادی بیان در حقوق شهروندی نام نهیم و رکن اصلی بحث را به یافتن محدودیتهای آزادی بیان در فقه اسلامی و حقوق موضوعه اختصاص داده ایم.

۱-۱-۳- پیشینه تحقیق

مطرح شدن حقوق شهروندی به عنوان موضوعی جدید در سالهای اخیر، مورد سخن بسیاری از محافل و اهل قلم گردیده و کتبی در این خصوص تألیف و مقالاتی نیز نوشته شده است. همچنین، تازه بودن این موضوع دانشجویان را بر آن داشته تا پایان نامه هایی پیرامون این موضوع بنگارند، که البته کتب، مقالات و پایان نامه هایی تدوین شده در خصوص حقوق شهروندی، به میزان محدودی بوده و این امر، خود سبب ایجاد محدودیت در یافتن منابع بوده است.

طرح مسأله آزادی بیان و محدودیت های آن از سوی فقها تحت همین عنوان صورت نگرفته است و اخیراً و عمدتاً بعد از انقلاب اسلامی ایران این موضوع مورد اهتمام دین پژوهان دین و سیاست قرار گرفته است و اثری چند به صورت جداگانه در هر موضوع به رشته تحریر در آمده است. اما در حوزه حقوق موضوعه مسأله آزادی بیان و محدودیت های آن را می توان در دو جا مشاهده کرد. یکی در بحث حقوق بشر است که آزادی بیان به عنوان یک حق و یک اصل پذیرفته شده است. و دیگر در حقوق اساسی که به مبانی آن اشاره کرده اند. بنابراین این موضوع به گونه ای پراکنده سابقه پژوهش دارد و کتب فقهی و حقوقی چندان خالی از این موضوع نیستند، و حقوقدانان و استادان عزیز کشورمان در این زمینه پژوهشهایی را به عمل آورده. و اما پایان نامه هایی که تا حدودی در این رابطه به رشته تحریر درآمده است عبارت اند از:

محدودیت های آزادی بیان در حریم دین، محدودیت های آزادی بیان در حریم خصوصی، مبانی حقوق شهروندی در اسلام، حقوق شهروندی از دیدگاه فقه، بررسی مبانی فقهی و حقوقی شهروندی، بررسی جامعه شناختی مفهوم

شهروندی با رویکرد دین اسلام، بررسی رعایت حقوق شهروندان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، آزادی عقیده و بیان در اسلام و بررسی تطبیقی آن با اسناد بین المللی حقوق بشر، آزادی از دیدگاه قرآن، مرزهای آزادی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بررسی و نقد مفهوم آزادی از دیدگاه نوگرایان دینی، خط قرمز مانع آزادی مطبوعات، بررسی جرم جاسوسی در حقوق جزایی ایران، تفاوت‌های جرائم امنیتی و سیاسی، بررسی تطبیقی فقهی و حقوقی حق و حقوق مطبوعات.

۱-۱-۴- روش تحقیق

روش تحقیق و مطالعه در اجرای پژوهش حاضر توصیفی، تحلیلی می باشد که از شیوه گردآوری اطلاعات اسنادی و مطالعات کتابخانه ای بهره می برد و این به جهت ماهیت موضوع آن می باشد. در روند آن تلاش شده از منابع موجود اعم از کتب فقهی- حقوقی، مقالات و نظرات حقوق دانان و آراء استفاده گردد. و گردآوری اطلاعات لازم پس از فیش برداری و جمع آوری مورد نیاز داده ها، دسته بندی و ساماندهی شده است. لیکن در کنار کنکاش در منابع مکتوب به فراخور کار با تعدادی از اساتید و صاحب نظران و دست اندرکاران مسائل سیاسی و قضایی نیز مصاحبت داشتیم و از مشاوره ایشان نیز برخوردار گشتیم. مسلماً بهره گیری از تجربیات علمی و عینی ایشان در دست یابی به چشم اندازی روشن از فضای مورد تحقیق موثر واقع گشته است.

۱-۱-۵- سوالات تحقیق

- ۱) حقوق شهروندی چیست؟ جایگاه آن در فقه اسلامی و حقوق موضوعه کدام است؟
- ۲) آزادی بیان چیست؟ جایگاه آن در فقه اسلامی و حقوق موضوعه کدام است؟
- ۳) محدودیتهای آزادی بیان در حقوق شهروندی از منظر فقه اسلامی و حقوق موضوعه چیست؟

۱-۱-۶- فرضیه های تحقیق

۱) «حقوق شهروندی» حقوقی است فردی، مدنی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که یک شهروند به واسطه ی زندگی در یک قلمرو جغرافیایی خاص و با وجود رابطه ای میان او و دولت حاکمه از آن برخوردار می شود. جایگاه آن به واسطه نزول آیات متعدد با موضوعاتی چون: برقراری مساوات و عدالت، توجه به آزادی، توجه به امنیت، و ... به رسمیت شناخته شده. در کنار آن آیات با نظرات فقها روبرو هستیم که این حق از گفته هایشان احصا گردیده است و همچنین این مطلب در سنت هم بحث شده و از نظرات فقها استفاده گردیده. همچنین در قانون اساسی مانند: حقوق اجتماعی و سیاسی و... و در قوانین عادی از جمله: ماده واحده قانون احترام به آزادی مشروع شهروندان و... در اسناد بین المللی از جمله: اعلامیه اسلامی حقوق بشر و میثاق و... جایگاه آن در حقوق موضوعه می باشد.

۲) «آزادی بیان» از انتقال عقاید یا نظریات به شیوه های صرفاً فیزیکی حمایت می کند، اما در معنای خاص، آزادی بیان به آزادی در بیان یا انتقال افکار و عقاید یا نظرات محدود می شود. برخورداری از آزادی بیان یک حق قلمداد می شود. در سیر تاریخی تحول این حق مشاهده می شود که ابتدا از آن به، حق طبیعی و سپس حق اساسی و سرانجام حق بشری یاد شده است.

جایگاهش در فقه اسلامی در قرآن کریم، هم در تعالیم اخلاقی دیده می شود آنجا که صحبت از امر به معروف و نهی از منکر است یا صحبت از مشورت یا برهان طلبی و... است. و هم در فروع فقهی که نظرات فقیهان در آن گزارش شده است. همچنین در سنت هم این مطالب مورد بررسی قرار گرفته است. در حقوق موضوعه جایگاهش آنجاست که صحبت از اصل ۲۳ و ۲۴ قانون اساسی می شود و در قوانین عادی در قانون مطبوعات و احزاب به آن پرداخته می شود و در اسناد بین المللی از جمله: اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیونها و مواردی دیگر به واقع پذیرفته شده است.

۳) «محدودیت‌های آزادی بیان یا همان سانسور»، در حقوق شهروندی، از منظر فقه اسلامی دربرگیرنده نظرات فقها می باشد. از جمله مواردی چون ارتداد، جاسوسی، محاربه، قذف و جایگاهش می باشد. از منظر حقوق موضوعه در قانون اساسی اصل ۲۴ کلیدی ترین مقرر است که حدود آزادی بیان را ترسیم کرده است. در قانون مطبوعات محدودیتها به ماده ۲ و ۶ اشاره دارد و در اسناد از جمله امنیت ملی، نظم عمومی، حفظ حقوق و حیثیت دیگران و... جایگاهش به رسمیت شناخته شده است.

۱-۱-۷- درخت واره تحقیق

فصل اول: کلیات و مفاهیم ۱- کلیات و طرح تحقیق

۲- مفاهیم و واژگان

۳- پیشینه حقوق شهروندی

فصل دوم: حقوق شهروندی ۱- کلیات حقوق شهروندی

۲- حقوق شهروندی در منابع فقهی

۳- حقوق شهروندی در منابع حقوقی

فصل سوم: حق آزادی بیان ۱- کلیات حق آزادی بیان

۲- آزادی بیان در منابع فقهی

۳- آزادی بیان در منابع حقوقی

فصل چهارم: محدودیتهای آزادی بیان در حقوق شهروندی از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق موضوعه

۱- محدودیتهای آزادی بیان در فقه اسلامی

۲- محدودیتهای آزادی بیان در حقوق موضوعه

۳- جرائم ناشی از نقض محدودیتهای آزادی بیان

بخش دوم: مفاهیم و واژگان

۱-۲-۱- محدودیت

۱-۲-۱-۱- در لغت: به معنای محدود بودن، کم یا کوچک بودن، محدود شدن یا محدود کردن، تنگنا و از

هر سو در محاصره قرار گرفتن. (انوری، ۱۳۸۱، ج ۸، ۶۷۴۴) دارای حد بودن (دهخدا، ۱۳۸۹، ۲۶۲۰) محدود اسم

مفعول از ریشه «حد» به معنای محصور و احاطه شده است.

۱-۲-۱-۲- در اصطلاح: محدودیت به زمین (عقاری) گویند که حد و مرز و یا محدوده آن معین و

مشخص باشد. این اصطلاح در حقوق بین الملل کاربرد فراوان دارد اما از حیث خصوصی با محصور کردن امکان

تملك عقار و نیز در ارتباط با تعیین حقوق هر یک از مالکین مورد توجه قرار می گیرد، از دیگر سوی نباید استفاده و استعمال حق موجب تأسف شود. از این روی این اصطلاح به عنوان وصفی برای حق در رابطه با رعایت حقوق دیگران تعبیر کرده اند. این اصطلاح در فقه به معنای هر آن چیزی که تعیین حد و مرز آن به آسانی ممکن باشد نیز به کار برده شده است، به عبارت دیگر چیزی که تحدید آن به سهولت ممکن باشد مفهوم دیگر آن عبارت است از «ممنوع» بودن. (انصاری، ۱۳۸۴، ۳۰ و صدری افشار، ۱۳۷۵، ۱۰۲۵)

۱-۲-۲-۱ آزادی

۱-۲-۲-۱-۱ **در لغت:** به معنای رهایی، خلاص، قدرت عمل، انتخاب، خلاف بندگی و اسارت و اجبار است. در لغت نامه دهخدا آمده است: «آزادی: عتق، حریت، اختیار، خلاف بندگی و رقیبت و عبودیت و اسارت و اجبار، قدرت عمل و ترک عمل، قدرت انتخاب، رهایی و خلاص است.» (دهخدا، ج ۱، ساده آزادی، ۷۷) فرهنگ عمید، آزادی را چنین معنا کرده است: «آزاد بودن، رهایی، ضدبندگی، رها، یله، رسته و ارسته، بی قید و بند» فرهنگ جامع در معنای «حریه» آورده است: «آزادی، آزاد مردمی» در زبان فارسی، دو واژه آزادی و رهایی، نقطه مقابل محدودیت، قید و بند، اسارت و مجبور بودن به کار رفته اند. (اسحاقی، ۱۳۸۴، ۱۹)

۱-۲-۲-۲-۱ **در اصطلاح:** وضع و موقعیتی است که اجبار جامعه و افراد را بر شخص به حداقل ممکن کاهش دهد. (بوشهری، ۱۳۵۱، ۱۷۱) واژه آزادی یکی از واژه هایی است که با توجه به دیدگاه های مختلف و نگاهی که از منظر گوناگون به آن می نمایند به خاطر ماهیت، دارای معانی گوناگون می باشد، بر این اساس می